

DOMENIUL CETĂȚII ALMAȘU MARE ȘI OBLIGAȚIILE SUPUȘILOR ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

2

Comuna Almașu se bucură de o istorie ce coboară în timp peste două mii de ani. S-au descoperit vestigii arheologice dacice și romane, dar cele mai abundente mărturii datează din epoca medievală¹, când sînt pomenite, satele, mănăstirea, cetatea medievală și tot mai des domeniul cetății Almașu Mare.

Fiind situată la intersecția văilor Mesteacăn și Sfăraș cu riul Almaș, localitatea de centru a avut condiții mai bune pentru cultura cerealelor, zona deschizîndu-se, iar dealurile înconjurătoare pentru creșterea animalelor. Ea a evoluat mereu fiind amintită ca sat, tîrg (oppidum) și apoi cu apelativ, Almașu Mare. Primele mențiuni documentare ne vorbesc despre „monasterium de Almaș“ la 1239² și „sacerdos de villa Almaș“ în 1335³, atestînd existența mănăstirii benedictine de aici, pe lîngă aceea a satului.

Prima menționare a cetății datează din 1370, deși existența ei era mult mai veche. Pînă la această dată a aparținut regelui, documentul specificînd că o doamnă lui Gheorghe Bebek, cel ce o stăpînește pînă la începutul secolului al XV-lea⁴. Proprietarii cetății și-au extins treptat domeniul în dauna uniunilor de obști, a voievodatelor și cnezatelor, formațiuni politice locale cu un pronunțat caracter popular, aservind locuitorii satelor. Nu e o întîmplare faptul că în 1437 țărani de aici se ridică la luptă ajungînd pînă la Bobilna, rolul lor activ fiind demonstrat de prezența printre căpitani a lui „Ilie cel Mare din Almaș“, la cea de a doua înțelegere, încheiată la Apatiu în 6 octombrie și adevărită de conventul mănăstirii de la Cluj—Mănăstur, la 10 octombrie, „în persoana pomeniților căpitani și a întregii obști a țăranilor“⁵, alături de Anton cel Mare din Buda, Nicolae Valkai din Huedin și alții.

Domeniul Almașu a aparținut cînd comitatului Cluj, cînd Sălajului, iar suprafața acestuia era într-o permanentă schimbare, fărîmițat sau lărgit prin donații, moșteniri, căsătorii. La 1644 domeniul avea o întindere foarte mare⁶, cuprinzînd

¹ Localitățile componente în prezent ale comunei Almașu sînt atestate documentar după cum urmează: Almașu — 1239, Sfărașu — 1262, Stana — 1288, Tăud — 1334, Petrinzel — 1370, Jebuc — 1391, Mesteacăn — 1431, Cutușu — 1453.

² *D.I.R., seria C, XI—XIII, I, p. 316.*

³ C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1967, I, p. 31.

⁴ A. A. Rusu, în *ActaMP*, 2, 1978, p. 102.

⁵ Șt. Pascu, *Bobilna*, București, 1957, p. 227.

⁶ Urbariu în concept. Fotocopie la Bibl. Fil. Acad. Cluj-Napoca.

19 sate întregi și alte 17 porțiuni de sate, deci 36 localități. Fiind atât de întins domeniul a fost grupat în trei „districte”, Gîrbău, Surduc, și Tihău. În urbariul de la această dată localitatea apare cu apelativ, fiind Almașu Mare și notat ca și Gîrbăul ca „oppidum”, deci erau așezări mai mari, țiguri. În fruntea districteilor se păstrează vechea funcție românească de voievod, iar în fruntea multor sate sînt pomeniți juzi și cnezi, într-un loc se menționează un cranic, dar se înscrie și termenul de biro. Districtul Surducului avea în frunte pe Barbul Nagy cu titlatura de „Officialis curiae et bonorum Surdukiensium”, dar despre ginerele său se precizează că este „ginere al voievodului”. Districtul Tihău avea ca voievod pe Ioan Keszye, iar în districtul Gîrbău este amintit crainicul Nicolae Drăgan, care, după părerea academicianului David Prodan ținea locul voievodului⁷.

Dar sînt amintiți voievozi și în sate, în Chendrea era voievodul Petru Soran, în Mesteacău voievodul Ioan Csertes (azi numele Ciorteia, foarte răspîndit), în Bucium voievodul Gheorghe Csupa (Topa). Pe domeniul feudal voievozii sînt și ei în serviciul stăpînului, unii fiind înregistrați ca „voievozi ai cetății”. Autoritatea voievozilor se restrînge tot mai mult, instituția fiind în destrămare.

Prin 1677 cînd Almașu Mare figurează cu termenul de varoș, deci era țîrg, proprietarul domeniului Ladislau Csáki mai avea și alt personal: 1 jude, 1 jude alergător, (Futho Biro), 1 jude al șurii (Csűr Biro) 1 paler (Paller) în serviciul cetății, 4 drabanți, unul pentru tabără, altul pentru cetate, doi pe lîngă carele armatei, 1 cismar, 1 lemnar, 1 zidar, toți în serviciul cetății, apoi 1 lemnar, 1 cădar, un cismar, 1 crîșmar, 2 vieri.

Țăranii aserviți de aici ca și din alte părți ale Transilvaniei, sînt înscrși în listele urbariilor sub diferite titluri: „homines”, „personae”, „iobagiones”, „coloni”, „yobágyok”. În urbariul din 1644 sînt menționați „coloni” și sînt înscrși pe districte și sate, autoritățile dovedind multă grijă și pentru înscrierea fiilor lor, în scopul urmăririi lor pentru perioada cînd vor deveni contribuabili, precum și fugiții, ca să fie depistați și obligați să-și achite îndatoririle față de stăpîn. Printre obligațiile lor sînt înșirate censul, daturile-darurile, dijelele, slujbele, dar și restricțiile în ceea ce privește morăritul, crîșmaritul, măcelăritul și vămile. La toate acestea se adaugă sarcinile publice: darea, obligațiile militare, cărăușiile, găzduirile și așa zisele „gratuitus labor”. Deci în urbariu sînt înscrși 593 coloni, 779 fii, 106 fugiți. După 33 ani, la 1677 se adaugă 464 locuri pustii, iar numărul celor fugiți întrece numărul celor prezenți. Spre exemplu în Osoi sînt înregistrați 6 prezenți, dar 17 fugiți și 18 locuri pustii.

Censul sau darea pămîntului era darea în bani, foarte rar răscumpărată în natură. Pe domeniul Almașu Mare la 1644 censul se plătea în două rate, la Sîngeorz și la Sînmihai. Iată cîteva exemple⁸ ale cuantumului censului: Gîrbăul, cu 37 unități iobăgești dădea 7 florini la Sîngeorz și tot atît la Sînmihai, Escu, plătea cîte 2,50 florini după 16 unități iobăgești, Cristolțu Mare cîte 8 florini după 19 unități iobăgești, iar Humezău cîte 4 florini după 10 unități iobăgești.

O altă dare care apare cu un nume triplu (Drabant, prokător, vizaszo penz) se lua pentru drabanți, procurator și străji, aceasta ridicîndu-se la 2 florini în Humezău și 10 florini pentru localitatea Sînmihai¹⁰.

Daturile sau darurile numite și *munera* sînt menite să completeze censul bănesc și se percep în natură. Tabloul lor este foarte variat. Pe domeniul Almașului se dau din cereale, piei de animale, giște, ouă, vaci de tăiat (tretine) și sînt prezentate pe grupe sau individual. Ovăzut calculat în mîiere se percepea la Crăciun, untul și mîierea se calcula în cupe și se lua de la întreaga comunitate, dar gîinile se luau individual. Varietatea condițiilor economico-geografice a determinat și daturi neuniforme. Spre exemplu Gîrbăul trebuia să dea o cupă de mîiere, una de unt, dar cîte o gîină de la fiecare casă. Localitatea Escu în schimb dădea 1 piele

⁷ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVII*, I, București, 1986, p. 39.

⁸ D. Prodan, *op. cit.*, p. 39—40.

⁹ D. Prodan, *op. cit.*, p. 134.

¹⁰ după D. Prodan, *op. cit.*, valoarea florinului la acea dată era următoarea: o găleată de griu se plătea cu 1,50 florini; o vacă cu 4 florini, un bou cu 4 florini

Iată lista satelor cu numărul supușilor, așa cum a fost alcătuită de D. Prodan

Districtul	Localitatea	Coloni	Fii	Fugiți
Gîrbău	Opp. Gîrbău	37	—	—
	Cernuc p.	12	8	—
	Escu p.	4	5	1
	Osoiu p.	14	18	3
	Ciureni p.	8	12	—
	Hurmezău p.	19	19	5
	Cristofu Mare p.	19	19	5
	Solomon	19	21	3
	Surducu Mare p.	33	54	9
	Cudmeniș p.	10	18	9
Surduc	Lozna Mare p.	17	16	3
	Lozna Mică p.	10	9	1
	Clit	16	28	2
	Iapa	12	16	2
Tihău	Chochiș p.	22	22	3
	Gîlgău p.	30	47	9
	Bîrlez p.	10	19	1
	Muncel	15	14	6
	Cristofel p.	4	5	3
	Solona p.	4	3	2
	Tihău	18	31	3
	Chendrea	19	29	9
	Raciș	6	12	4
	Bălan p.	18	18	3
	Baica p.	3	—	—
	Opp. Almașu Mare	42	60	—
	Sînmihai	31	35	4
	Peșrindu Mare	22	28	1
	Tăud p.	10	8	—
	Bogdana p.	8	19	—
	Băbiu p.	2	2	1
	Cutiș p.	10	10	—
	Mesteacăn p.	29	38	3
	Nadășu Rom.	31	42	9
	Bucium	29	48	5
	Răstoștiul de Sus	9	9	—

de vulpe, 1 cupă de unt, una de miere, individual ovăz și găini. Surducul sub voievodul Barbul cu 33 de unități iobăgești, dădea 33 de găini, 4 giște, 2 cupe cu miere, 2 de unt, „de paști ouă cîte se pot“, 8 găleți mari de ovăz, 1 căprioară și 1 piele de vulpe. Întreg districtul dădea 3 vaci de tăiat. Juzii satelor erau datori cu cîte un țol (pokocz) sau în loc cu cîte 1 florin.

Prin urbariul din 5 ianuarie 1677¹¹ noul stăpîn Ladislau Csaki pretindea pentru toate satele, de la fiecare casă cîte o găină și o ferdelă de ovăz, iar de la sate cîte o cupă de unt și una sau două cupe de miere.

Dijma era o altă sarcină a supusului și este înregistrată pentru fiecare sat. Ea se dădea din grîne, oi, porci, albine. La Gîrbău este înscrisă dijma din grîu, orz și alac. La toate satele este înscrisă dijma din oi, porci, albine. La Gîrbău, cînd se face ghindă din belșug se ia un porc din zece, cînd se face puțină se

¹¹ Arhi. Stat. Cluj, fondul Josika.

plătesc 3—5 dinari de porc sau cît stabilesc dregătorii. În Almașu Mare în Pădurea Neagră, cînd se face ghindă și porcii umblă acolo, dau unul din zece, iar răs-cumpărarea e de 4 dinari. Din albine se precizează că se ia un stup din zece. Sînt înscrise și sumele cu care se arendează dijmele: în Almașu Mare cu 15,50 florini, în Sînmihai cu 30 florini, în Petrindu dijma din bucate e răs-cumpărată de Borszo Laszlo cu 5 florini.

O altă categorie de obligații o constituiau slujbele. Numite „*servitia*” aceste slujbe cresc mereu. Dacă legiuirea din 1514 osîndea pe iobag să efectueze o zi pe săptămînă, în secolul al XVII-lea s-a ajuns ca stăpînii să-i folosească ori de cîte ori e nevoie. În timpul de vîrf al muncilor iobagul este solicitat cu vitele și uneltele sale, ba uneori și cu alte brațe de muncă din casă. Iobagii din Gîrbău în 1644 „slujesc cu ceea ce se poruncește”¹². Meseriașii de pe domeniu servesc cu meseria. Un crîsmar și vameș din Gîrbău e scutit de alte slujbe, un cîsmar de aici e dator cu opt perechi de cisme din pielea procurată de el.

Situația supușilor se înrăutățește și datorită faptului că morile, pivele, vîltorile, ferestraiele de apă, dacă sînt nedomeniale prin măsuri administrative sînt supuse domeniului. Dreptul de a deține moară era în principiu monopol seniorial, dacă există mori nedomeniale ele sînt puse sub control sau cu obligații față de stăpîn. Pe domeniul Almașu Mare la 1644, la Gîrbău funcționa o moară, dar morarului îi reveneau doar a patra parte din vamă.

Și crîsmăritul era un monopol seniorial și se referă la vînzarea cu amănuntul. Supusul își poate valorifica produsele sale dar numai în anumite perioade ale anului, fiind obligat să crîsmărească o anumită cantitate din vinul stăpînului. Urbăriile precizează condițiile în care se practica în anumite localități. Satele domeniului Almașu Mare trebuie să crîsmărească trei buți, de vin anual la cele trei mari sărbători, însă la Gîrbău crîsmărește stăpînul de la Crăciun pînă la Sînmihai.

Vama era considerată un drept al stăpînului și o lua după pod, după podul umblător, din tîrgurile de pe moșia sa. La 1600 printre dările înscrise în Catastiful visteriei lui Mihai Viteazul figurează și vama ce se lua din măruri, tricesima (1 din 30) înscrisă în ungurește „Harmintedul de la Fidalmaș și ascultă de Jombor”¹³. La Gîrbău în 1644 se lua vama, din care a zecea parte o păstra vameșul, restul era pe seama stăpînului. De carul încărcat țăranul dădea 6 dinari, de carul gol 3 dinari. Localnicii dădeau cîte un dinar de car, fie încărcat, fie gol. Cel care ocolea vama își pierdea vita și dădea vama împreună cu biciul. În Chechiș, de carul gol se percep 3 dinari, de carul încărcat 6 dinari.

Pădurea a fost considerată una din sursele vitale ale domeniului feudal. În scriptele urbariale apare în mod obișnuit pentru venitul său direct din creșterea porcilor, din dijmă. În Gîrbău cînd este ghindă din belșug se iau din zece porci unul, cînd e mai puțină cîte 3 sau 5 dinari de cap. În Bucium, pădurea cea mare numită Pădurea Neagră (Fekete Erdeo) aparține cetății, specificînd că mulți porci se pot mîna în ea¹⁴.

Cît privește potențialul economic al supușilor, situația calculată de D. Prodan se prezintă astfel:¹⁵ Almașu Mare avea în 1677 un număr de 417 unități iobăgești cu 158 cai, 791 boi, 333 junci, 814 vaci, 848 oi, 10004 porci, 417 stupi. Voievozii au fost înscrși cu următoarea avere: Chetiu Ioan din Tihău cu 10 cai, 8 boi, 3 junci, 7 vaci, 20 oi, 20 porci, 6 stupi; Soran Petru din Chendrea cu 2 cai, 1 bou, 1 vacă, 12 porci; Cherteș Ioan din Mesteacău cu 2 cai, 6 boi, 1 vacă, 16 porci; Tupa Gheorghe din Buciumi cu 1 cal, 2 boi, 20 oi, 4 porci.

Dintre sarcinile publice principală era darea, fiind stabilită anual de Dieta țării. În 1617 era de 8—9 florini de poartă, dar în 1622 a ajuns la 12 florini. Prin 1653 se preciza că darea se ia după poartă, socotind 10 oameni la o poartă, iar

¹² D. Prodan, *op. cit.*, p. 221.

¹³ Șt. Pascu, V. Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, București, 1958, p. 313.

¹⁴ D. Prodan, *op. cit.*, p. 221.

¹⁵ D. Prodan, *op. cit.*, p. 335.

darea era stabilită la 20 florini de poartă, motivată de multe cheltuieli princiare și de satisfacerea Sublimei Porți și se plătea în 4 termene: cea de la Sîngeorz, jumătate la 1 iunie, jumătate la 1 august, cea de la Sînmihai jumătate la 1 noiembrie, iar jumătate la 1 ianuarie.

Iată doar cîteva exemple ale îndatoririlor domeniiale dublate cu îndatoririle publice, care au dus la agravarea iobăgiei sub toate aspectele ei.

NICOLAE ȘTEIU

LE DOMAINE DE LA FORTRESSE D'ALMAȘU MARE ET LES OBLIGATIONS DES SERFS AU XVII-E SIÈCLE.

(R e s u m é)

Au XVIII-eme siècle le domaine de la forteresse d'Almașu Mare est parvenu à la plus grande étendue comprenant 36 villages entiers et portions de villages.

Pour pouvoir mieux le diriger il a été partagé en trois districts: Gîrbău, Surduc et Tihău, qui étaient dirigés par des „voievozi" — une sorte d'institution ancienne roumaine. Conformément à un texte ancien de 1644 il y a 593 serfs appelés „colons", ayant 779 fils mais en même temps 106 sont mentionnés étant „enfuis". Les serfs sont obligés au cens, aux dons, aux dîmes, aux services aussi que aux tâches publiques comme: la prestation, les charrois, les obligations militaires, les hébergements, etc. Tout ça peut-être exemplifié sur les districts et localités, ce qui atteste l'aggravation du servage sous tous ses aspects.